

alternatives als Països Catalans és un tema de fecunditat previsible i considerable.

Ferré Trill, a la nota aclaridora que m'ha enviat, es pregunta si l'estudi d'un model educatiu com el de la JARC no implica, també, l'anàlisi de la «qüestió nacional». Això ho hauria d'explicar molt i molt. En general, gosaria dir que preguntar-se sobre les xarxes associatives desplegadas al territori vol dir inquirir sobre la identitat canviant d'aquest territori, en un context cultural de múltiples manlles en tots sentits.

En tercer lloc, prosseguir la reflexió sobre l'instrument metodològic, la metodologia de la història de l'educació, és quelcom a no menystenir.

Pere SOLÀ GUSSINYER

Universitat Autònoma de Barcelona

Pere.Sola@uab.cat

KAHN, Albert E. (2020). *Reflexions de Pau Casals. Pensaments íntims i personals recollits per Albert E. Kahn*. Traducció de Rosa Queralt. Barcelona: Antoni Bosch editor, 3a ed., 228 p.

Aquests dies de confinament mundial per a la població urbanitzada ha aparegut la tercera edició en

català d'una obra important sobre la música catalana i la clàssica internacional, Pau Casals i la identitat i la història del país. Les converses del nostre músic més universal amb el periodista compromès Albert E. Kahn. No són les úniques, coneixem les de Josep M. Corredor, les més importants i extenses, si bé no gaudiren de gaire sort en les versions catalanes. Foren, malauradament, publicades parcialment sota el franquisme i reeditades *tal qual* amb l'aquiescència familiar i la despreocupació editorial en la dita etapa constitucionalista. Si la benemèrita editorial Selecta feu el que pogué en ple franquisme el 1967 i el 1974, és estrany o normal en temps de despreocupació cultural, com són els que ara corren, que la primera edició en llibertat fos l'escapçada; però ja està fet: anem a l'obra d'Albert E. Kahn.

Militant de causes populars durant la Guerra Civil espanyola, prengué posició pel bàndol legal o republicà i s'hi va implicar molt, ajudant amb tota mena de suports materials i intel·lectuals, articles, mítings, etc. Es va arribar a inscriure al partit comunista, de manera solidària i, sobretot, per coherència entre el pensament i l'obra. Renuncià a la bona feina familiar quan se li plantejà la disjuntiva: la feina o els mítings populars —era molt bon orador—, i l'activitat pública. S'implicà en la denúncia de la

propaganda nazi i de les activitats dels grups feixistes als EUA, que donà a conèixer en un periòdic militant que fou la base del seu llibre, molt venut, escrit amb Michael Sayers, *Sabotage. The Secret War Against America*. Contrari a la Guerra Freda, fou investigat i vigilat per l'FBI de J. Edgar Hoover i patí judicis, però resistí i publicà les seves investigacions, per exemple, sobre l'ocupació nord-americana d'Alemanya, etc., o bé de molts altres temes vius com ara la deserció de la filla d'Stalin. Va esdevenir un dels periodistes crítics més seriosos tot al llarg de la seva vida (1912-1979). Afeccionat a la música i a la història, escriví un llibre de la llegendaria dansarina del Bolshoi Ulanova i una dissecció dels Estats Units contemporanis, com també diversos escrits sobre la Guerra Freda. Amb el suport dels sindicats d'esquerres i la prevenda dels seus llibres assolí una gran popularitat en ambients socials afins.

Casals fou tot un personatge simbòlic als Estats Units, pels contactes que mantingué habitualment amb presidents i amb mitjans de comunicació. Arribà a ser investigat per l'FBI arran de la seva croada de la pau amb missatges, articles i entrevistes, en què mantingué sempre una posició contrària a la dictadura del general Franco. Kahn s'hi fixa amb interès creixent. La biografia i l'activitat del

nostre músic l'atrau. S'hi relacionà viatjant als espais de Casals, i, afeccionat com era també a la fotografia, el retratà i, amb qualitat i originalitat, i com a resultat de la seva labor, confeccionà un llibre que és també una mena d'autobiografia ja que Casals se'n considerava coautor i fins i tot hi ha un contracte amb drets d'autor per al músic.

L'obra passa de l'original en què fou redactat, francès, a diversos idiomes. Així en podem constatar una quinzena en vuit idiomes i tres continents. Vegem-ne alguna en una relació no exhaustiva. Així, en anglès, *Joys and sorrows. Reflexions of Pau Casals* (Nova York, Simon and Shuster, 1970 i 1974, i Londres, Macdonald, 1973); hongarès: *Öröm és bánat: Pablo Casals emléjkei* (Budapest, Zeneműkiadó, 1973, i 2a ed., 1981); francès: *Ma vie raconté à Albert Kahn*, (París, Stock Musiaue, 1979 *et al.*); alemany (*Pablo Casals: Licht und Schatten auf einem langen Weg*) (1991), castellà: *Vivir con alegría* (Buenos Aires, Grupo Editor, 1975 i 1976); coreà, japonès (s/d) i altres, a més de la catalana que ens ocupa.

Albert E. Kahn, prestigiós periodista i autor de llibres d'èxit, s'acara amb la personalitat de Casals amb una molt singular obra-diàleg al llarg d'uns anys de relació. De llibre de fotografies i entrevistes passa a ser

gairebé una autobiografia; escriu que les paraules de Casals era evident que havien d'anar soles. I així ho feu per aconseguir un treball extraordinari. Parla amb detall, fruit d'innombrables converses, molt ben ordenades i estructurades: és com l'autobiografia del músic. L'obra apareix el 1970 en quatre edicions simultànies: Nova York, Londres, París i Tòquio, i esdevé un text de referència. Ràpidament passa a altres idiomes i és reeditat pel saber fer de l'autor, que configura trets essencials amb amenitat i un to discursiu a bon camí entre l'anècdota i la reflexió.

En català tindrà també diverses edicions, tres en concret. De la primera, amb el títol de *Joia i tristor* (1977), fins a la darrera (2020), que conserva el mateix títol i totes amb bona crítica. L'editor de les tres, Antoni Bosch editor, mostra esplèndidament, amb imatges i cura de tots els detalls editorials, amb el títol *Reflexions de Pau Casals*, l'obra que fa parlar Casals. El treball de Kahn és, doncs, plenament un testimoni però no una autobiografia simple; és una conversa, una gran conversa, i també un diàleg en què es nota el coneixement i l'interès de l'autor, amb una voluntat de rigor més enllà de tantes simples aproximacions de repetició o afusellament que es troben en molts llibres dels pocs altres grans personatges cata-

lans coneguts internacionalment, de Gaudí a Dalí. L'intermediari mostra la seva posició amb les preguntes, la selecció, la prioritització, i aquest és el punt crucial d'una obra de to personal però fidel a una personalitat que presenta amb luxe de detalls i amb gran precisió. Kahn s'hi acara amb respecte, parla amb familiars com el seu germà Enric, amb músics com Rudolf Serkin o Alexandre Schneider i amb qui el va conèixer, com Alfredo Matilla a Puerto Rico. És un viatge per la vida de Casals, tot seguint-lo també en classes i concerts, i es configura un excel·lent relat que es manté encara fresc malgrat el mig segle passat. El 29 de maig de 1967 té lloc a Ginebra la conferència internacional *Pacem in Terris* II. Quatre anys abans havia aparegut la famosa encíclica homònima de Joan XXIII que en el punt primer de la introducció afirma que «la pau a la Terra és la suprema aspiració de tota la humanitat a través de la història» i s'adreça no sols als catòlics, sinó a tots els homes de bona voluntat. En aquest context, el 1963, de guerra freda entre el bloc occidental liderat pels Estats Units i el marxista per l'URSS, els papers del Vaticà i de Casals, coincidents, assoliran un punt àlgid en què confluiran els assistents, que Alavedra explica molt bé i que representa una voluntat de presència social davant el poder militar

dels estats. L'estil que configura Kahn és molt dinàmic i rellevant: vegem-ne un petit fragment, concretament a les pàgines 308-309 de la segona edició, idèntica en contingut a les altres:

Continuo exercint les funcions de president honorari del Comitè d'Ajuda als Refugiats Espanyols, l'organització que es fundà a Nova York acabada la Segona Guerra Mundial per a auxiliar els refugiats antifeixistes espanyols abandonats a França. Malgrat que un gran nombre d'exiliats havia trobat feina a França o s'havia instal·lat a Amèrica Llatina, encara en quedaven milers a França, malalts i vells, i aclaparats per la misèria. Molts mutilats a la Guerra Civil o, més tard, lluitant amb les forces aliades contra Hitler. Les condicions en les quals vivien eren punyents. Viuen en barris sòrdids, en barraques, la majoria al sud de França, i necessiten de tot —molts havien de sobreviure amb ingressos de menys de mig dòlar al dia—. Enviar aliments i roba i medicines, o bé diners per a carbó i llenya o per a l'escola dels fills, no era fer caritat. Amb aquests homes i dones tots tenim un deute que mai no pagarem. / Molta gent ha oblidat el que ha passat a Espanya. No pensem en els refugiats que ho van sacrificar tot per la causa de la llibertat. Però la justícia i la moralitat demanen que

aquestes coses siguin recordades —i, sobretot, el fet que el poble espanyol encara viu sota el jou de la tirania—. No fa gaire temps, en ser elegit Richard Nixon president dels Estats Units, li vaig escriure una carta sobre la situació a Espanya. Una vegada més expressava el meu anhel per veure la democràcia restaurada en el meu país i la meva aversió contra la dictadura que s'havia establert amb l'ajut de Hitler i Mussolini. «Espero —vaig escriure al president Nixon— que el seu país, tan remarcable en la lluita per la llibertat, considerarà la seva actitud envers el govern espanyol per tal de decidir si continua o no ajudant la dictadura franquista, com ha ocorregut els últims anys». [...] / No fa gaire temps, un amic que visitava Puerto Rico em va comentar que sentia nostàlgia —estava fora de casa des de feia més de tres setmanes—. «Sé el que vol dir», li vaig respondre. «He estat fora més de trenta anys». / Potser no tornaré a veure Catalunya. Durant anys, vaig creure que la llibertat tornaria a la meva volguda terra abans de la meua mort. Ara ja no n'estic tan segur. Tornarà, això ho sé, i em sento feliç davant aquest pensament. Però hi ha la tristesa de pensar que potser jo no viuré per a veure-ho. / He fet, després de tot, un llarg camí i no espero viure eternament. No miro la mort amb temor. És quelcom na-

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS

tural, tan natural com néixer. Pera ara dolen algunes coses. Em dol deixar el món en unes condicions tan deplorables. Em dol que Martita, la meua família i els meus amics pateixin. / Naturalment, jo continuo tocant i practicant. I ho continuaria fent si visqués cent anys més. No puc traïr el meu vell amic, el violoncel.

La tercera edició no té la presentació de relleu de les anteriors, tapa dura, etc., però està molt cuidada, les fotografies són més nítides i si bé la lectura, pel format i interlineat i cos és més fàcil en la segona, presenta l'avantatge de l'accessibilitat, edició digital i en paper, i d'un format més, diguem-ne de butxaca, gran, però de butxaca a diferència de les dues anteriors. Totes són tanmateix molt reeixides i acurades.

JOSEP M. FIGUERES
Universitat Autònoma de Barcelona
JosepMaria.Figueres@uab.cat

ROVIRA I VIRGILI, Antoni (2016). *La guerra de les nacions. Crònica coetània de la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Centre d'Història Contemporània de Catalunya.

La present obra és una reedició, en un únic volum, de *La guerra de les nacions*, conjunt de cinc llibres escrits pel prolífic Antoni Rovira i Virgili sobre la Primera Guerra Mundial i publicats originàriament entre 1914 i 1925. L'àgil prosa del periodista i la reflexió crítica de l'historiador convergeixen en una obra fonamental, ara recuperada pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya, sobre una guerra que va canviar la història del món.

En aquesta ocasió, el text de Rovira està precedit per un estudi introductori de Jaume Sobrequés en el qual se'ns ofereix una solvent síntesi de la Primera Guerra Mundial. En aquestes pàgines introductòries, Sobrequés apunta algunes consideracions relatives a l'impacte de la guerra a la neutral Catalunya —i al conjunt de l'Estat espanyol— i, en especial, al debat intel·lectual i polític entre els partidaris dels aliats i els que ho eren dels estats centrals. En aquest sentit, Sobrequés ens recorda que després dels estudis recents sobre la qüestió, ja no podem continuar establint fronteres polítiques i ideològiques hermètiques entre germanòfils i aliadòfils. En la línia del que assenyala Andreu Navarra en el seu llibre *Aliadòfils i germanòfils a Catalunya durant la Primera Guerra Mundial*, també editat pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya (2016), no podem